

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TADBIRKORLIK

Mamirova Ayajan Sabir qizi

mamirovaiaazan@gmail.com

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti, talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyatining mazmun-mohiyati, uning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, ijtimoiy hamda huquqiy omillar tahlil qilingan. Tadbirkorlikning asosiy belgilaridan mustaqillik, iqtisodiy manfaatdorlik va tavakkalchilikning o'rni yoritilgan. Shuningdek, bozor infratuzilmasi institutlarining tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashdagi roli, davlat tomonidan yaratiladigan huquqiy kafolatlar va qulay biznes muhitining ahamiyati ko'rsatib berilgan. Maqolada raqobatning bozor mexanizmidagi o'rni, uning ijobiy va salbiy ta'sir jihatlari yoritilgan holda, tadbirkorlikning jamiyat farovonligi va iqtisodiy barqarorlikka qo'shayotgan hissasi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy manfaatdorlik, tavakkalchilik, biznes muhiti, iqtisodiy omillar, ijtimoiy omillar, huquqiy shart-sharoitlar, raqobat, bozor infratuzilmasi, innovatsiya, tadbirkorlik sub'yektlari.

Аннотация: В данной статье анализируются сущность предпринимательской деятельности в условиях рыночной экономики, а также экономические, социальные и правовые факторы, влияющие на её формирование и развитие. Освещена роль основных признаков предпринимательства самостоятельности, экономической заинтересованности и риска. Кроме того, показано значение институтов рыночной инфраструктуры в поддержке предпринимательства, а также правовые гарантии и создание благоприятной бизнес-среды государством. В статье раскрывается роль конкуренции в рыночном механизме, её положительные и отрицательные стороны, а также обосновывается вклад предпринимательства в социальное благополучие и экономическую устойчивость общества.

Ключевые слова: Предпринимательство, рыночная экономика, экономическая заинтересованность, риск, бизнес-среда, экономические факторы, социальные факторы, правовые условия, конкуренция, рыночная инфраструктура, инновации, субъекты предпринимательства.

Abstract: This article analyzes the essence of entrepreneurial activity in a market economy, as well as the economic, social, and legal factors influencing its formation and development. The key features of entrepreneurship — independence, economic motivation, and risk — are highlighted. The role of market infrastructure institutions in supporting entrepreneurship, along with the importance of legal guarantees and a favorable business environment provided by the state, is also discussed. The article examines the role of competition in the market mechanism, its positive and negative impacts, and substantiates the contribution of entrepreneurship to social welfare and economic stability.

Keywords: Entrepreneurship, market economy, economic motivation, risk, business environment, economic factors, social factors, legal conditions, competition, market infrastructure, innovation, entrepreneurial entities.

Kirish

Tadbirkorlik deb shaxslar, korxonalar yoki tashkilotlar tomonidan tovar ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish yoki tovarlarni xarid qilish va sotish faoliyatiga aytiladi. Maqsad — tovar yoki pul evaziga boshqa tovar yoki xizmatlar bilan almashish orqali manfaatdor tomonlar yoki korxonalar, tashkilotlar o‘rtasida o‘zaro foydaga erishishdir.

Tadbirkorlik sub’yektlari sifatida yakka tartibdagi shaxslar ham, sheriklar birlashmalari ham ishtirok etishi mumkin. Yakka tartibdagi shaxslar, odatda, shaxsiy yoki oilaviy korxona tashkil etib, tadbirkor sifatida faoliyat yuritadilar. Bunday tadbirkorlar faqat o‘z mehnati bilan cheklanishlari yoki yollanma mehnatdan foydalanishlari mumkin. Tadbirkorlik sub’yekti sifatida sheriklik turli xo‘jalik birlashmalari shaklida faoliyat yuritishi mumkin: ijara jamoalari, aksiyadorlik jamiyatlari, turli sherikliklar va h.k.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadbirkorlikning eng muhim jihatlariga quyidagilar kiradi:

1. Mustaqillik va erkinlik — har qanday tadbirkor xo‘jalik sub’yektlari doirasida, huquqiy me‘yorlarga rioya etgan holda, qaror qabul qilishda erkindir.

2. Iqtisodiy manfaatdorlik — tadbirkorlikning asosiy maqsadi — mumkin qadar ko‘proq foyda olishdir. Shu bilan birga, tadbirkor o‘z shaxsiy daromadini oshirish manfaatini ko‘zlar ekan, u jamiyat manfaatlariga ham hissa qo‘shadi.

3. Xo‘jalik tavakkalchiligi va javobgarlik — hatto eng aniq hisob-kitoblarda ham noma‘lumlik va tavakkalchilik mavjud bo‘ladi.

Tadbirkorlikning muhim belgilari o‘zaro bog‘liq va bir vaqtning o‘zida amal qiladi. Tadbirkorlikni shakllantirish uchun ma‘lum shart-sharoitlar — iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va boshqa omillar zarur.

Iqtisodiy shart-sharoitlar — bu, avvalo, tovarlar taklifi va ularga bo‘lgan talabdir; xaridorlar sotib olishi mumkin bo‘lgan tovar turlari; ular ushbu xaridlarga sarflashi mumkin bo‘lgan pul mablag‘lari miqdori; ish o‘rinlarining yetarli yoki yetarsizligi, mehnat kuchi ortiqchaligi yoki tanqisligi, bu esa ishchilarning ish haqi darajasiga, ularning tovar xarid qilish imkoniyatiga ta’sir etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiy muhitga pul resurslarining mavjudligi va ularning yetib borishi, investisiya qilingan kapitaldan olinadigan daromad darajasi, hamda tadbirkorlar o‘z faoliyatlarini moliyalashtirish uchun jalb qilishga tayyor bo‘lgan qarz mablag‘larining miqdori va kredit muassasalarining ularni taqdim etishga tayyorligi katta ta’sir ko‘rsatadi.

Bu jarayonlar bilan bozor infratuzilmasini tashkil etuvchi turli xil tashkilotlar shug‘ullanadi. Ular orqali tadbirkorlar biznes aloqalarini o‘rnatish va tijorat operatsiyalarini amalga oshirish imkoniga ega bo‘ladilar. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. • Banklar — moliyaviy xizmatlarni ko‘rsatish;

2. •Ta’minotchilar — xom ashyo, materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, butlovchi qismlar, yoqilg‘i, energiya, mashinalar va uskunalar, asboblari va boshqa zarur vositalar bilan ta’minlash;

3. •Umumiy va chakana sotuvchilar — tovarlarni iste’molchiga yetkazib berish bo‘yicha xizmat ko‘rsatish;

4. •Maxsuslashgan firmalar va muassasalar — yuridik, buxgalteriya va vositachilik xizmatlarini taqdim etish;

5. •Bandlik agentliklari — ishchi kuchini tanlashda yordam ko‘rsatish;

6. •O‘quv muassasalari — ishchilar va mutaxassis xizmatchilarni tayyorlash;

7. •Boshqa agentliklar — reklama, transport, sug‘urta va boshqalar;

8. •Axborot va aloqa vositalari.

Iqtisodiy shart-sharoitlarga yaqin bo‘lgan ijtimoiy omillar ham tadbirkorlik shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Bu, avvalo, xaridorlarning ma’lum bir did va modaga javob beradigan tovarlarni xarid qilishga bo‘lgan intilishidir. Turli davrlarda iste’mol ehtiyojlari o‘zgarib turadi. Shu bilan birga, axloqiy va diniy me’yorlar ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular ijtimoiy-madaniy muhitga bog‘liqdir. Bu me’yorlar iste’molchilarning turmush tarziga, shu orqali ularning tovarlarga bo‘lgan talabiga bevosita ta’sir qiladi.

Ijtimoiy shart-sharoitlar insonning mehnatga bo‘lgan munosabatini belgilaydi, bu esa o‘z navbatida uning ish haqi miqdoriga, mehnat sharoitiga va biznes tomonidan taklif qilinayotgan imkoniyatlarga bo‘lgan munosabatiga ta’sir ko‘rsatadi. Tadbirkor o‘z faoliyatidan qoniqish olishi lozim. Shuningdek, u o‘z xodimlarining ijtimoiy muammolarini hal etishda ishtirok etadi — ularning sog‘ligini muhofaza qilish, ish joylarini saqlab qolish va boshqalar.

Har qanday tadbirkorlik faoliyati tegishli huquqiy muhit doirasida amal qiladi, shuning uchun tadbirkorlikning muvaffaqiyatli faoliyati uchun zarur huquqiy shart-sharoitlarni yaratish katta ahamiyatga ega. Bu, avvalo, tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi, uni rivojlantirish uchun eng qulay sharoitlarni yaratib beradigan qonunlar haqidadir.

Qonunlar quyidagilarni ta’minlashi lozim:

— korxonalarni ochish va ro‘yxatdan o‘tkazish jarayonini soddalashtirish va tezlashtirish;

— tadbirkorni davlat byurokratizmidan himoya qilish;

— soliq qonunchiligini takomillashtirish orqali ishlab chiqarish tadbirkorligini rag‘batlantirish;

— tadbirkorlarning xorijiy mamlakatlar bilan hamkorligini rivojlantirish.

Bundan tashqari, tadbirkorlik faoliyatining huquqiy kafolatlariga oid qonunchilik tashabbuslarini ishlab chiqish — mulk huquqini, shartnoma majburiyatlariga rioya etilishini ta’minlash kabi masalalar ham muhim ahamiyatga ega.

Tadbirkorlik faoliyati (tadbirkorlik) — bu yuridik shaxslar yoki fuqarolar tomonidan foyda olish maqsadida amalga oshiriladigan tashabbuskor va mustaqil faoliyatdir.

O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatining sub’yektlari quyidagilar bo‘lishi mumkin: O‘zbekiston fuqarolari; xorijiy davlatlar fuqarolari; yuridik shaxslar (shu jumladan fuqarolar birlashmalari yoki jamoaviy tadbirkorlar)

Tadbirkor maqomi davlat ro‘yxatidan o‘tgandan so‘ng beriladi. Tadbirkorlarning huquqlari, majburiyatlari, javobgarligi va kafolatlari milliy qonunchilik bilan tartibga solinadi.

Yuridik shaxs — bu mulkka egalik qiluvchi, xo‘jalik yurituvchi yoki operativ boshqaruv huquqiga ega bo‘lgan tashkilot bo‘lib, o‘z majburiyatlari bo‘yicha ushbu mulk bilan javob beradi, o‘z nomidan mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquq va majburiyatlarga ega bo‘lishi, sudda da’vogar yoki javobgar sifatida qatnashishi mumkin.

Xulosa. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik — iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. U jamiyatdagi ishlab chiqarish salohiyatini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholining turmush darajasini yaxshilash va davlat byudjetiga soliq tushumlarini ko‘paytirishda muhim rol o‘ynaydi.

Tadbirkorlik faoliyati mustaqillik, iqtisodiy manfaatdorlik va tavakkalchilikka asoslanadi. Uning samarali amal qilishi uchun iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy shart-sharoitlar mavjud bo‘lishi zarur. Shu jumladan, davlat tomonidan tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, huquqiy kafolatlar yaratish, moliyaviy resurslarga keng yechim berish va raqobat uchun teng imkoniyatlar yaratish muhim ahamiyatga ega.

Raqobat bozor mexanizmining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, narxlarning adolatli shakllanishini, mahsulot sifati va samaradorligining oshishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, u tadbirkorlarning faolligini rag‘batlantiradi, ilmiy-texnika taraqqiyotni jadallashtiradi. Biroq, raqobat ayrim hollarda iqtisodiy tengsizlik va monopoliyalar paydo bo‘lishiga ham olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bozor iqtisodiyotida tadbirkorlik — faqat shaxsiy foyda manbai emas, balki jamiyat farovonligi, iqtisodiy barqarorlik va innovasion rivojlanishning muhim omilidir. Shuning uchun ham tadbirkorlik faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va uning huquqiy, iqtisodiy asoslarini mustahkamlash — mamlakat rivojining asosiy sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayeva, M. Tadbirkorlik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Ashurov, M., Rahmonov, Q. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
3. G‘ofurov, U. Bozor iqtisodiyoti va tadbirkorlik faoliyati. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
4. Karimov, A. Entrepreneurship in Transition Economies. – Tashkent State Economic University, 2018.
5. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni (yaqinda amal qilib turgan tahriri).
7. O‘zbekiston Respublikasining “Mulkchilik to‘g‘risida”gi Qonuni.
8. Poruchikov, A. Основы предпринимательской деятельности. – Moskva: Infra-M, 2018.
9. Samuelson, P., Nordhaus, W. Economics. – New York: McGraw-Hill, 2018.

10. Drucker, P. Innovation and Entrepreneurship. – London: HarperBusiness, 2015.
11. Gluxix P.L. Tadbirkorlik asoslari : O‘quv qo‘llanma. — Ural davlat pedagogika universiteti tipografiyasi. — Yekaterinburg, 2014. — 75 bet.
12. Jangirova R.N. Qozog‘istonda tadbirkorlikning istiqbollari // Jurnal: QazMU xabarchisi. — 2017. — №3. — B. 35–37.
13. Sh. Niyazbekova, B. Jazykbayeva, A. Mottaeva, E. Belousova, B. Suleimenova, A. Zueva. Barqaror iqtisodiy rivojlanish sharoitida global darajada “yashil” moliyaning o‘sishi [Matn] // XXII Xalqaro ilmiy konferensiya Munisipal ob‘yektlarni energiya menejmenti va barqaror energetika texnologiyalari, 2021. — J.244.—B.166–172.URL:https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2021/20/e3sconf_emmft2020_10058/e3sconf_emmft2020_10058.html
14. Niyazbekova Sh.U., Grekov I.E., Blokhina T.K. Qozog‘iston Respublikasida fond bozori dinamikasiga makroiqtisodiy omillarning ta’siri [Matn] // Hudud iqtisodiyoti (Economy of Region). — 2016. — T. 12. — №4. — B. 1263–1273.
15. M.Lanin. “Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik”